

فصلنامه راهبرد دفاعی، سال شانزدهم، شماره ۶۳، پاییز ۱۳۹۷

فرمانده معظم کل قوا: «ابزارهای تسهیل کننده، مثل رایانه‌ها و ارتباطات اینترنتی و فضای مجازی و سایبری هم که الان در اختیار شماست. اگر بتوانید اینها را یاد بگیرید، می‌توانید یک کلمه حرف درست خودتان را به هزاران مستمعی که شما آنها را نمی‌شناسید، برسانید: این فرصت فوق‌العاده‌ای است...» (۹۱/۰۷/۱۹).

شناسایی عوامل و مؤلفه‌های اثرگذار بر تدوین رهنامه قدرت سایبری ج.۱۰ ایران مبتنی بر سیاست‌های ابلاغی و اسناد بالادستی^۱

خداداد هلیلی^۲، محمدرضا ولوی^۳ و محمدرضا موحدی صفت^۴

تاریخ پذیرش: ۹۷/۰۶/۰۵

تاریخ دریافت: ۹۶/۱۲/۱۶

چکیده

قدرت سایبری مجموعه‌ای از توانایی‌های مبتنی بر فضای سایبر است که به منظور پشتیبانی از قدرت ملی و دستیابی به اهداف راهبردی در فضای سایبر و خارج از آن قابل استفاده است. برنامه‌ریزی راهبردی و سیاستگذاری کلان در این حوزه، نیازمند تدوین اصول راهنما، به منظور هدایت و راهبری فعالیت‌ها و اقدام‌های لازم جهت دستیابی به اهداف و منافع ملی است که در قالب رهنامه قدرت سایبری به دست می‌آید. در این مقاله، هدف اصلی، شناسایی عوامل و مؤلفه‌های اثرگذار بر تدوین رهنامه قدرت سایبری در سیاست‌های ابلاغی و اسناد بالادستی ج.۱۰ ایران است. این تحقیق، از نظر هدف، بنیادی و از نظر ماهیت و چگونگی گردآوری داده‌ها، توصیفی-موردی است. رویکرد مورد استفاده برای تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز، کیفی و مبتنی بر روش تحلیل مضمون و فراترکیب است. اطلاعات گردآوری شده پس از فیش برداری توسط نرم افزار مکس کیودا مورد بررسی قرار گرفته است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که مقابله با سلطه جهانی، مواجهه هوشمندانه و اثرگذار در تعاملات جهانی، از اصول اساسی در تدوین رهنامه قدرت سایبری در سیاست‌های ابلاغی است. همچنین در اسناد بالادستی، بر شکل دهی به قواعد و مقررات حقوقی و قضایی سایبر و ترویج فرهنگ و ارزش‌های اسلامی تأکید شده که مبنایی برای سیاست‌ها و هدف‌های راهبردی در رهنامه قدرت سایبری است.

واژگان کلیدی: فضای سایبر، قدرت سایبری، رهنامه، رهنامه قدرت سایبری.

۱. این مقاله بخشی از یافته‌های رساله‌ای با عنوان «الگوی راهبردی ارتقای قدرت سایبری ج.۱۰ ایران در تراز جهانی» در دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی است.

۲. دانشجوی دکتری امنیت سایبر، دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی (نویسنده مسئول) -

kh.halili@sndu.ac.ir

۳. دانشیار دانشگاه صنعتی مالک اشتر - valavi@mut.ac.ir

۴. استادیار دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی - movahedi@sndu.ac.ir

مقدمه

در قرن بیست و یکم، ظهور فناوری‌های پیشرفته در فضای سایبر، موجب شکل‌گیری جوامع اطلاعاتی، شبکه‌های مجازی و تغییر در معادلات قدرت در سطح بین‌المللی شده و شکل جدیدی از قدرت، با عنوان قدرت سایبری در ادبیات علوم سیاسی و بین‌المللی، پدیدار گشته است. قدرت سایبری را می‌توان، یک نگاهت از قدرت ملی و شامل همه عوامل و عناصر قدرت سخت و نرم دانست که در فضای سایبر به همراه فضای واقعی در جریان است. در این نوع جدیدی از قدرت، از قابلیت‌های فضای سایبر، برای دستیابی به اهداف موردانتظار استفاده می‌شود.

در همین راستا، مقام معظم رهبری در شهریور ۱۳۹۴ در بند سوم از حکم اعضای دوره دوم شورای عالی فضای مجازی، به‌طور آشکار بر «ارتقای ج.ا.ایران به قدرت سایبری در تراز قدرت‌های اثرگذار جهانی» تأکید فرمودند. نقش برجسته و اثرگذاری راهبردی این فضا بر تعاملات و مناسبات بین‌المللی تأییدی بر نگاه حکیمانه و آینده‌نگری خردمندانه معظم‌له است.

درک چپستی، چرایی و چگونگی این مفهوم نوظهور، پیش‌نیازی برای تدوین اسناد رهنامه قدرت سایبری و مبنایی برای سیاستگذاری و برنامه‌ریزی راهبردی است. به این منظور، باید شناخت کاملی از باورها، رهنمودها و نظریه‌های مطرح‌شده در این زمینه به دست آید. این نظریه‌ها، از اصول اعتقادی، تجربه‌های تاریخی و تصویرهای ذهنی سرچشمه گرفته و در صورت تطابق داشتن با نیازهای جامعه، در قالب رهنامه ارائه می‌شوند.

تدوین رهنامه در سطوح ملی و فراملی، پایه و اساس علمی لازم برای تصمیم‌گیری راهبردی را فراهم می‌سازد. بدون وجود رهنامه، راهبردها منجر به تصمیم‌گیری‌های بدون مرجع یا راهنما خواهند شد.

۱. کلیات

۱-۱. بیان مسئله

رهنامه در پاسخ به نیازهای اجتماعی به وجود آمده و خط‌مشی و برنامه‌ریزی دولت‌ها در تعامل با دیگر کشورها بر اساس آن بنا شده است. در بحث‌های راهبردی، رهنامه به اصول اعتقادی یا قواعد بنیادین معتبری گفته می‌شود که هدایت‌کننده اقدام‌ها و پشتیبان سیاست‌ها و برنامه‌ها در جهت تأمین هدف‌ها بوده و به کار بردن آن، نیازمند درک شرایط و تصمیم‌گیری صحیح و منطقی می‌باشد. (دلآوری، ۱۳۷۸: ۱۳)

قدرت سایبری، نوع جدید قدرت است که در سال‌های اخیر، توجه نظریه‌پردازان را به خود جلب نموده است. مروری بر بیانات مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) در سال‌های گذشته در حوزه قدرت و قدرت ملی، روند تکامل نظریه‌های ایشان از منابع و ابزارهای قدرت سنتی به قدرت سایبری را نشان می‌دهد.

در اسناد بالادستی مرتبط با فضای سایبر، به صورت مستقیم به قدرت سایبری اشاره نشده است؛ اما به صورت ضمنی، برنامه‌ریزی راهبردی برای افزایش اقتدار همه‌جانبه ج.ا.ایران در حوزه‌های مختلف از سال ۱۳۸۲ تا کنون مورد توجه سیاست‌گذاران قرار گرفته است. در واقع، می‌توان گفت در سال‌های اخیر، تمامی حوزه‌های راهبردی کشور به طور مستقیم و یا غیرمستقیم با فضای سایبر درگیر شده‌اند.

با وجود اشاره مستقیم مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) به ارتقای قدرت سایبری، برنامه‌ریزی راهبردی و آینده‌پژوهی در زمینه روندهای فناورانه، مدیریتی و حاکمیتی فضای سایبر در کشور، از انسجام لازم و کافی برخوردار نیست. تهدیدها و مخاطره‌های ایجاد شده در فضای سایبر و برخورد انفعالی در استفاده از فرصت‌های این فضا، در عرصه بین‌المللی، دستیابی به سطح مطلوبی از قدرت سایبری را با چالش‌های زیادی مواجه نموده است. دغدغه اصلی شکل‌گیری این تحقیق، برداشت‌های تفسیری متفاوت و فقدان مفهوم‌سازی مناسب از این چهره نوین قدرت در کشور است. به این منظور،

مفاهیم و ویژگی‌های قدرت سایبری در بیانات مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)، سیاست‌های ابلاغی و اسناد بالادستی به‌عنوان مبنای تدوین دکترین قدرت سایبری مورد نظر قرار گرفته است.

رهنامه، از اصول اعتقادی، علاقه‌ها و باورهای ملی، اصول سیاسی، تجربه‌های تاریخی، اصول دفاعی و ملاحظه‌های اقتصادی نشأت می‌گیرد. در ج.ا.ایران، خواسته‌ها و هدف‌های ملی با اسناد بالادستی و رهنمودهای مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) همخوانی دارد؛ همچنین مطابق قانون اساسی، تعیین سیاست‌های کلی نظام و نظارت بر اجرای درست آن‌ها بر عهده رهبری است. بنابراین شناخت و تبیین باورها، افکار و فهم مشترک از این مسئله، نیازمند مطالعات اکتشافی در رهنمودها، بیانات، دستورها و سیاست‌های ابلاغی مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) و بررسی اسناد بالادستی برای تدوین رهنامه قدرت سایبری است. این مسئله، پیش‌نیاز ارائه راهبردهای کلان و اجرای صحیح آن‌ها در حوزه قدرت سایبری است.

۱-۲. اهمیت و ضرورت موضوع

در اسناد بالادستی و سیاست‌های کلان، به‌صورت تلویحی، قدرت سایبری مورد توجه قرار گرفته است. باین وجود، به نظر می‌رسد نقش و جایگاه آن به‌عنوان مکمل قدرت ملی و پیشران ارتقای اقتدار ملی، نهادینه نشده است. از آنجا که دستیابی به قدرت، مهم‌ترین دلیل برای تنازع، تخاصم، رقابت و تأمین منافع ملی کشورهاست؛ بی‌توجهی و سهل‌انگاری در تبیین خطوط راهنما، ارزش‌های مطلوب، اهداف، سیاست‌ها و رهنامه قدرت سایبری، موجب برخورد منفعلانه در تعاملات و مناسبات منطقه‌ای و فراملی و کاهش ابتکار عمل و اقتدار در عرصه جهانی خواهد شد. افزون بر آن، عدم شناخت چالش‌ها، مخاطره‌ها، نقاط ضعف و قوت، فرصت‌ها و تهدیدهای این حوزه، برآورد نادرست از توانمندی‌ها و ظرفیت‌های کشور و عدم کوشش کافی

سیاستگذاران در استفاده از قابلیت‌های قدرت سایبری را به همراه دارد. همچنین تبیین و مفهوم‌شناسی قدرت سایبری، تصمیم‌گیران و سیاستگذاران را در به‌کارگیری آن برای کسب نفوذ، مشروعیت و کارآمدی نظام ج.ا.ایران ترغیب خواهد نمود.

در مباحث راهبردی، اختلاف‌نظر در مورد مفاهیمی با ماهیت انتزاعی، پیچیده و چندبُعدی، عدم قطعیت، فقدان شفافیت و برداشت‌های متفاوت را به همراه دارد. این مسئله به دلیل تنوع افکار، باورها و برداشت‌های متناقض از تغییرات محیطی و تجربه‌ها در مورد یک پدیده صورت می‌گیرد. مبنای فلسفی رهنامه، بازمهندسی فرایند تصمیم‌گیری و سازوکاری برای اصلاح جریان‌های فکری در یک جامعه است. ارائه یک رهنامه مناسب، زمینه‌ساز هم‌راستایی راهبردها با سیاست‌ها و تقویت یا اصلاح بینش راهبردی خواهد شد. از این رو، توصیف و تصویرسازی دقیق از موضوع مورد بحث و انجام تحقیق در این زمینه، امری مهم و ضروری به نظر می‌رسد.

۳-۱. پیشینه تحقیق

به‌خاطر ماهیت پیچیده و پویای فضای سایبر و مفهوم نوین قدرت سایبری، تدوین رهنامه قدرت سایبری، نیازمند انجام تحقیق‌های اکتشافی عمیق در این زمینه است. با این وجود، بومی‌سازی این مفاهیم، هنوز در آغاز راه است و تاکنون تحقیقی در زمینه عوامل و مؤلفه‌های اثرگذار بر تدوین رهنامه قدرت سایبری منتشر نشده است.

در برخی از تحقیقات مانند خلیلی (۱۳۸۶)، درو و اسنو (۱۳۹۰)، احمدی (۱۳۹۱)، دانش‌آشتیانی (۱۳۹۵)، مرادی و فیروزآبادی (۱۳۹۵) و افشردی و همکاران (۱۳۹۶)، به تعاریف و دیدگاه‌های مختلف مرتبط با مفهوم رهنامه، اشاره شده است. در زمینه تدوین رهنامه، در حوزه‌های راهبردی از جمله حوزه دفاعی-امنیتی، حوزه نظامی و حوزه سیاسی نوروبی (۱۳۸۵)، معمارزاده و پورشاسب (۱۳۸۶) و علی‌بابایی (۱۳۶۹) به این موضوع پرداخته‌اند.

۴-۱. هدف‌های تحقیق

۴-۱-۱. هدف اصلی

شناسایی عوامل و مؤلفه‌های اثرگذار بر تدوین رهنامه قدرت سایبری در سیاست‌های ابلاغی و اسناد بالادستی.

۴-۱-۲. هدف‌های فرعی

- (۱) بررسی اصول و الزام‌های تدوین رهنامه قدرت سایبری؛
- (۲) تعیین موضوعات، مفاهیم اصلی و قواعد پایه در تدوین رهنامه قدرت سایبری ج.ا.ایران؛
- (۳) تعیین رابطه تدوین رهنامه قدرت سایبری ج.ا.ایران با مبانی اعتقادی، اسناد بالادستی و سیاست‌های کلی نظام؛
- (۴) تعیین چارچوب‌های نظری در شکل‌گیری تدوین رهنامه قدرت سایبری ج.ا.ایران.

۵-۱. سؤال‌های تحقیق

۵-۱-۱. سؤال اصلی

عوامل و مؤلفه‌های اثرگذار بر تدوین رهنامه قدرت سایبری در سیاست‌های ابلاغی و اسناد بالادستی ج.ا.ایران چگونه است؟

۵-۱-۲. سؤال‌های فرعی

- (۱) در تدوین رهنامه قدرت سایبری چه اصول و الزام‌هایی را باید موردنظر قرار داد؟
- (۲) موضوعات، مفاهیم اصلی و قواعد پایه در تدوین رهنامه قدرت سایبری ج.ا.ایران کدامند؟
- (۳) تدوین رهنامه قدرت سایبری ج.ا.ایران با مبانی اعتقادی، اسناد بالادستی و سیاست‌های کلی نظام چه رابطه‌ای دارد؟
- (۴) چارچوب‌های نظری در شکل‌گیری تدوین رهنامه قدرت سایبری ج.ا.ایران کدامند؟

۱-۶. روش تحقیق

تحقیق‌های کیفی، متکی به اسناد و مدارک، شهود و ادراک و تحلیل عقلانی است. در این تحقیق‌ها، اسناد و مدارک و نوشته‌ها، حکم داده را دارند که برای کشف مجهول و ارائه فرضیه استفاده می‌شوند. بنابراین در این تحقیق‌ها از استدلال قیاسی و استقرایی، تمثیل و تشبیه، تفسیر، تجرید، تشخیص، تفاوت و تمایز و مقایسه استفاده می‌شود. (حافظ‌نیا، ۱۳۹۲: ۲۷۰)

در تحقیق حاضر، از تحلیل مضمون^۱ برای استخراج شبکه مضامین بیانات مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) و از روش فراترکیب^۲ و تحلیل محتوای متون اسناد، مستندها و گزارش‌های راهبردی برای مفهوم‌سازی و تولید ادبیات مرتبط با قدرت سایبری استفاده شده است.

از آنجا که این تحقیق به منظور شناخت عوامل و مؤلفه‌های اثرگذار بر تدوین رهنامه قدرت سایبری استفاده شده است، از نظر هدف، بنیادی است؛ و چون برای توصیف چستی و چگونگی این موضوع به کاررفته، از نظر ماهیت و چگونگی گردآوری داده‌ها جزء تحقیق‌های توصیفی-موردی است. رویکرد مورد استفاده برای تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز، استفاده از روش کیفی فراترکیب و ابزار تحلیل مضمون است. به این منظور از منابع موجود کتابخانه‌ای، اینترنتی (سایت‌های معتبر علمی)، کتاب‌ها، اسناد و مدارک داخلی و خارجی، پروژه‌های تحقیقاتی و اسناد بالادستی استفاده شده است. با مراجعه به این منابع، آنچه به موضوع تحقیق و مؤلفه‌های اثرگذار در آن مرتبط تشخیص داده شده است، با متن خوانی، فیش‌برداری، تصویربرداری، یادداشت‌نویسی و در صورت امکان تهیه یک نسخه از آن، گردآوری شده تا پس از دسته‌بندی و در مرحله نگارش از آن‌ها استفاده گردد.

1. Thematic Synthesis
2. Meta Synthesis

در تحقیق‌های کیفی چگونگی محاسبه روایی و پایایی با تحقیق‌های کمی متفاوت است. از دیدگاه «کرسول»^۱ برای دستیابی به روایی تحقیق کیفی از معیارهایی چون تماس طولانی با فضای تحقیق، مشاهده مستمر، بررسی از زاویه‌های مختلف، تحلیل موارد منفی، گردآوری از منابع اطلاعاتی متنوع، بررسی تفسیرها در مقابل داده‌های خام، تبادل نظر با هم‌تایان و واپایش بیرونی از طریق شخص سوم یا داور می‌توان استفاده کرد. (Creswell, 2014) در این تحقیق، از روش نمونه‌گیری همگون و هدفمند استفاده شده است. برای این کار، با ۶ نفر از صاحب‌نظران و خبرگان حوزه‌های فضای سایبر و قدرت ملی، مصاحبه نیم ساختاریافته انجام شد. برای بررسی پایایی تحقیق نیز، نتایج تحقیق در اختیار ۲ نفر از استادان قرار گرفت تا محاسبه ضریب «کاپای کوهن»^۲ انجام شود. مقادیر بالای ۰/۶ پایایی تحقیق را نشان می‌دهد.

۲. ادبیات و مبانی نظری تحقیق

۲-۱. مفهوم‌شناسی رهنامه

از نظر لغوی، رهنامه (دکترین)^۳ واژه‌ای فرانسوی است که در فرهنگ لغات فارسی با واژه‌هایی چون مسلک، عقیده، رأی، نظریه و فکر (فرهنگ عمید، ۱۳۹۰: ۱۱۳۴)، مکتب، نظریه، آموزه، عقیده، آیین و اندیشه (فرهنگ معین، ۱۳۹۲: ۱۵۴۴) مترادف است. در برخی منابع نیز این تعریف برای آن ارائه شده است: رهنامه مجموعه‌ای از نظریه‌ها، اصول و قواعد اساسی است که به واسطه نظر خبرگان مرتبط، با اولویت‌بندی مناسب کنارهم قرار می‌گیرند. (افشردی و همکاران، ۱۳۹۶: ۶)

باتوجه به معانی متعدد، برداشت‌های مختلفی از مفهوم رهنامه وجود دارد. در برخی منابع، با اشاره به معنای این واژه در زبان یونانی، رهنامه را شامل اصول و قواعدی

-
1. Creswell
 2. Cohen's Kappa Coefficient
 3. Doctrine

می‌دانند که در هریک از شاخه‌های علوم یا پیروان یک آیین، مورد تصدیق و اعتقاد باشد. از این منظر، رهنامه، مبتنی بر اصول یک فلسفه، نظام فکری یا سیاست و خط‌مشی بنا شده و این اصول و عقاید با عمل همراه بوده و حقایق نظری محض نیست. در واقع تفاوت بین دانش و رهنامه این است که دانش، مشاهده و تبیین و تفسیر می‌نماید و رهنامه حکم می‌کند، دستور می‌دهد و به‌کار می‌بندد. واژه ایدئولوژی (عقیده و باور)، یکی دیگر از واژه‌های نزدیک به رهنامه است. اما ایدئولوژی مجموعه‌ای از رهنامه‌هاست که واقعیت‌ها را توضیح می‌دهد و از افکار و پندارهای به‌نسبت سازمان‌یافته تشکیل شده است. تفاوت رهنامه و ایدئولوژی در این است که رهنامه ضمانت اجرا ندارد ولی در آراء و عقاید اثر می‌گذارد. (احمدی، ۱۳۹۱: ۶) به‌عبارت‌دیگر، رهنامه بخشی از ایدئولوژی است. به تعبیری در رأس هرم، ایدئولوژی قرار دارد. (خلیلی، ۱۳۸۶: ۴۳)

از دیدگاه «دنيس درو و دان اسنو»^۱، رهنامه، نتیجه بررسی و تفسیر شواهد و مدارک دردسترس می‌باشد. در واقع، باورهای مبتنی بر رهنامه، قوانین فیزیکی غیرقابل‌تغییر نیستند؛ بلکه تفسیری از شرایط در حال تغییر هستند و به‌واسطه تغییر در فناوری و محیط تغییر می‌کنند. (درو و اسنو، ۱۳۹۰: ۱۱۶) بنابراین، رهنامه به یک رشته نظریه‌ها و زیربناهای فکری گفته می‌شود که به توصیف و تشریح محیطی پرداخته و روش‌ها و مقتضیات، موقعیت و موجبات ویژه‌ای را تجویز می‌کنند. (دانش‌آشتیانی، ۱۳۹۵: ۱۰) برخی نیز معتقدند از بین معانی لغوی رهنامه، چهار معنای اصول بنیادین، باورها، خطوط راهنما و چارچوب‌های نظری، کارکرد روشن‌تری دارند. (مرادی و فیروزآبادی، ۱۳۹۵: ۱۶۳)

در یک نگاه کلی می‌توان اذعان داشت، رهنامه، بیش از آنکه از جنس عمل باشد، دارای ماهیتی از جنس اندیشه و تفکر است که ریشه در جهان‌بینی و قالب‌های ذهنی افراد داشته و به‌طور معمول، به‌صورت نظریه اعلام می‌شود. ولی نمی‌توان رهنامه و نظریه

1. Dennis Drew & Don Snow

را باهم یکسان دانست؛ زیرا نظریه، انتزاعی است و با عمل فاصله دارد؛ اما رهنامه، بیانگر اصول راهنمای عمل است. به عبارت دیگر، رهنامه خود از نظریه به معنای دقیق کلمه تبعیت می‌کند و آن را یک گام به مرحله عمل نزدیک‌تر می‌سازد. (خلیلی، ۱۳۸۶: ۴۲۵)

دیدگاه‌های مختلف در مورد رهنامه به خاطر کارکردهای آن در حوزه‌های مختلف است. در نتیجه، رهنامه را نمی‌توان فقط به عنوان یک واژه دارای معنی لغوی ساده و محدود در نظر گرفت، بلکه این واژه دارای مفهومی عمیق و کاربردی گسترده است که در استفاده از آن باید تمامی ابعاد و جوانب آن را مورد نظر قرار داد. رهنامه، مفهومی پویا است که مدام در حال رشد و گسترش است. این مفهوم، پلی را میان تجربه‌های موفق گذشته و انتظارات آینده ایجاد می‌کند.

تدوین رهنامه، اغلب در بحث‌های دفاعی-امنیتی، نظامی، سیاسی و امنیت ملی، مطرح می‌شود. در فرهنگ دفاعی-امنیتی، رهنامه شامل نظریه، اصول یا قواعد بنیادین معتبری است که از سیاست‌ها و برنامه‌ها در جهت تأمین اهداف پشتیبانی می‌کند. (نوروزی، ۱۳۸۵: ۴۱۹) در رهنامه نظامی، ضمن توصیف محیط عمل نیروهای مسلح، روش‌ها و شرایط به کارگیری نیروها مشخص شده و سیاست‌گذاری مناسب را با توجه به شرایط محیطی در زمان صلح و جنگ توصیه می‌نماید. رهنامه نظامی شامل سه سطح راهبردی، عملیاتی و راهکنشی است. هدایت سپاه و ارتش در زمان جنگ، سطح راهبردی، هدایت نیروهای زمینی، هوایی و دریایی در صحنه نبرد، سطح عملیاتی و هدایت یگان‌ها در میدان نبرد، سطح راهکنشی رهنامه را نشان می‌دهد. (معمارزاده و پورشاسب، ۱۳۸۶: ۱۹۴)

در فرهنگ علوم سیاسی نیز رهنامه، به مجموعه‌ای از نظریه‌ها، تعالیم عملی، فلسفی، سیاسی یا مذهبی گفته می‌شود که دولت‌ها، روش خود را به ویژه در روابط بین‌الملل بر طبق آن تعیین می‌کنند. (علی‌بابایی، ۱۳۶۹: ۲۷۱) همچنین، در حوزه امنیت ملی، رهنامه شامل اصول راهنما برای کاربرد مؤلفه‌های قدرت ملی است که با توصیف شرایط محیطی، روش‌ها و وضعیت به کارگیری این مؤلفه‌ها را تعیین می‌نماید. (معمارزاده و پورشاسب، ۱۳۸۶: ۱۹۳)

«دنيس درو و دان اسنو»، با برشمردن انواع رهنامه، آنها را (مطابق شکل شماره ۱) به اجزای یک درخت تشبیه نموده‌اند. (درو و اسنو، ۱۳۹۰: ۱۲۰)

شکل شماره (۱): درخت دکترین

از دیدگاه آنها، تنه یک درخت مانند رهنامه بنیادینی است که ریشه‌هایی در تاریخ دارد. شاخه‌های آن، رهنامه محیطی را تشکیل می‌دهد و همه شاخه‌ها از یک تنه رویده‌اند. رهنامه سازمانی، نیز برگ‌های این درخت هستند که هم با تنه ارتباط دارند و هم با شاخه‌ها و از فصلی به فصل دیگر نیز تغییر می‌کنند. عدم درک و استفاده از درس‌های تاریخی مانند بریدن ریشه‌های درخت و از بین رفتن آن است.

با مروری بر تعریف‌های مختلف رهنامه در فرهنگ لغات و منابع مرتبط، ماهیت و

مفهوم رهنامه را می‌توان شامل موارد زیر در نظر گرفت:

- (۱) مجموعه‌ای از باورهای کلیدی، دانش و تجربه؛
- (۲) نظریه‌ها، اصول و قواعد بنیادین و دستوری معتبر؛
- (۳) خطوط فکری، ایده‌ها و زبان مشترک برای دستیابی به هدف‌های ملی؛
- (۴) ابزاری برای شفاف‌سازی و پشتیبانی از هدف‌های سیاسی؛

- (۵) واسطه میان راهبردهای ملی و سیاستگذاری‌ها؛
 (۶) سنگ بنای راهبرد بدون بیان مستقیم راهکار و راه‌حل؛
 (۷) شالوده‌ای از دیدگاه‌های علمی در مورد ماهیت و ویژگی‌های یک پدیده راهبردی.

۲-۲. مفهوم‌شناسی قدرت سایبری

فضای سایبر، به وجود آمده از فناوری اطلاعات و ارتباطات است. این فناوری نوظهور، در سه دهه گذشته، تمامی ارکان زندگی بشر، از جمله مفهوم قدرت را در جامعه‌شناسی سیاسی به چالش کشیده است. کشورهای صنعتی با استفاده از قابلیت فناوری‌های نوظهور، فرصتی برای قدرت‌نمایی پیدا نموده‌اند. در داخل کشورها نیز از فضای سایبر به عنوان ابزاری برای تبیین مشروعیت نظام‌های حاکم و اعمال قدرت احزاب سیاسی استفاده می‌شود. هرچند چالش‌ها و تهدیدهای آن نیز، موجب افول قدرت ملی در بسیاری از کشورها شده است.

در فضای سایبر، ماهیت، منابع و چگونگی اعمال قدرت به خاطر پیچیدگی و پویایی این فضا با قدرت در فضای واقعی متفاوت است. از نظر «هاستر»، منابع قدرت شامل منابع بالقوه (منابع مادی مانند تجهیزات نظامی و...)، منابع قابل تبدیل (مانند منابع اقتصادی) و منابع تصمیم‌گیری (مانند اعمال خواسته‌های یک بازیگر روی بازیگر دیگر) است. (Haaster, 2016) این تقسیم‌بندی برای قدرت سایبری نیز قابل استفاده است. امروزه استفاده از تسلیحات و زرادخانه‌های سایبری (به جای هسته‌ای)، توسعه اقتصادی از طریق فضای سایبر (به جای تکیه بر منابع تجدیدناپذیر) و اعمال نفوذ از سوی رسانه‌های سایبری، به شکل گسترده‌ای به عنوان منابع قدرت سایبری به کار می‌رود. در این فضا، قدرت‌های حاکم و اقتدارگرا، اقدام به وضع قوانین موردنظر می‌کنند و افراد و جوامع دیگر، ناگزیر به پیروی از قواعد بازی در این فضا هستند. با این کار،

افکار و رفتارهای آن‌ها واپایش و مهار می‌شود. این اثرگذاری در صورت به‌دست آوردن نتایج موردنظر، همان اعمال قدرت در فضای سایبر است. تغییر در باورها، اولویت‌ها، تصمیم‌گیری‌ها و رفتارهای بازیگران دیگر، به‌صورت مستقیم و عینی، با اعمال زور، سلطه، تحریم و تشویق یا غیرمستقیم و نامحسوس با تهدید و نفوذ انجام می‌شود.

قوام و بقای اقتدار دولت‌ها در فضای سایبر، اثرپذیر از نگرش و گفتمان حاکم بر پذیرش قواعد بازی در این فضا است. در این عرصه، بازیگران، تنها دولت‌ها نیستند، بلکه سازمان‌ها و نهادهای فراملی و غول‌های فناوری، نقشی کلیدی در جهت‌گیری‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و نظامی دولتمردان در این فضا دارند. درهم‌تنیدگی حوزه بازیگران دولتی و غیردولتی در فضای سایبر، موجب ازهم‌گسیختگی موازنه قدرت و کاهش قدرت دولت‌ها شده است. تغییر ساختار سلسله‌مراتبی قدرت با محوریت دولت‌ها و ایجاد ساختار شبکه‌ای قدرت از پیامدهای این پدیده است. باین‌وجود، می‌توان استفاده مناسب از فضای سایبر را ابزاری برای اعمال قدرت و از اهداف مهم در دستیابی به قدرت تلقی نمود و آن‌ها را در قالب قدرت سایبری موردتوجه قرار داد. در یک تعریف کلی، قدرت سایبری را می‌توان مجموعه‌ای از توانایی‌های مبتنی بر فضای سایبر دانست که به‌منظور پشتیبانی از قدرت ملی و دستیابی به اهداف راهبردی در فضای سایبر و خارج از آن قابل استفاده است.

در کشورهای مختلف، اولویت‌بندی سیاستگذاری در حوزه‌های سیاسی - حاکمیتی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، علم و فناوری، دفاعی - امنیتی و حقوقی - قضایی موضوعی راهبردی و ضروری تلقی می‌شود. در جدول شماره (۱)، مصداق‌هایی از قدرت سایبری در ابعاد مختلف ارائه شده است:

جدول شماره (۱): مصداق‌هایی از اعمال قدرت در فضای سایبر در ابعاد مختلف

<p>نمونه‌ای از حاکمیت دولت‌ها بر زیرساخت‌های فضای سایبر در سال ۲۰۰۹ توسط حکومت چین انجام شد. این دولت، ۱۹ میلیون نفر در منطقه سین کیانگ را از ارسال پیامک و دسترسی اینترنتی محروم کرد. در سال ۲۰۱۰ شرکت سوئیفت^۱ (جامعه جهانی ارتباطات مالی بین بانکی شامل ۲۰۹ کشور جهان با هدف جایگزینی روش‌های ارتباطی غیراستاندارد کاغذی) رایانه مرکزی خود را به بهانه مبارزه با تروریسم از آمریکا به اروپا منتقل کرد. (Nye, 2011) در سطح بین‌المللی نیز دیپلماسی سایبری، در سیاست خارجی، نقش مهمی را ایفا می‌کند. قدرت‌های بزرگ از طریق رسانه‌های سایبری نسبت به اغوا، فریبکاری، بزرگنمایی، تخریب و تحریف ارزش‌های طرف مقابل اقدام می‌کنند.</p>	<p>سیاسی - حاکمیتی</p>
<p>«آدام سگال» در کتاب خود با عنوان «نظم جهانی هک‌شده»، داشتن اقتصاد پیشرفته و وجود شرکت‌های اینترنتی بزرگ را یکی از عناصر مهم قدرت در فضای سایبر معرفی می‌کند. (Segal, 2016) امروزه، منابع مالی و نیروی انسانی برخی شرکت‌های بین‌المللی و غول‌های فناوری در فضای سایبر از بسیاری از کشورها هم بیشتر است.</p>	<p>اقتصادی</p>
<p>«مانوئل کاستلز»^۲ مبنای جهانی شدن در عصر حاضر را اطلاعات می‌داند. وی در کتاب «قدرت ارتباطات» با اشاره به دولت شبکه‌ای^۳ معتقد است سازمان‌های اجتماعی روابط قدرت در مرزهای ملی را تحت تأثیر قرار داده و به تدریج به شکل جدیدی از دولت تغییر می‌دهند. (کاستلز، ۱۳۹۳: ۲۴) این دیدگاه، با دیدگاهی که عصر دولت-ملت و ژئوپلیتیک را پایان یافته تلقی می‌کند، متفاوت است؛ اما با دیدگاه نظریه‌پردازهایی چون جوزف نای، که معتقد است تغییر برای حکومت‌ها از شیوه‌های سنتی قدرت سخت به قدرت نرم نزدیک است و از اهمیت دولت و تقدس سرزمین نمی‌کاهد.</p>	<p>اجتماعی</p>
<p>در فضای سایبر، افراد با ساختن یک تصویر دیجیتال یا کارتونی به نام «آواتار» هویت جدیدی را برای خود می‌سازند که در مواردی چون خرید و فروش الکترونیکی باید حقیقی باشد، اما در عین حال شخص می‌تواند برای بسیاری از تعاملات خود، هویت واقعی خود را مخفی ساخته و با هویت جعلی و مجازی وارد شود. تغییر در هویت ملی و ایجاد هویت مجازی و فرامرزی، قدرت حاکمیت را در حوزه فرهنگی با چالش مواجه ساخته است.</p>	<p>فرهنگی</p>

1. SWIFT: Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication
2. Manuel Castells
3. Network State

<p>ظهور فناوری‌های برهم‌زننده‌ای چون رایانش ابری، اینترنت اشیا، کلان‌داده، رایانش کوانتومی، علوم شناختی و سامانه‌های فیزیکی سایبری، چشم‌انداز متفاوتی از قدرت را برای کشورهای صنعتی به‌همراه داشته است. فناوری‌های نوین اطلاعاتی، عناصر غیرمادی قدرت مانند عقیده، باور و فرهنگ حاکم بر نظام‌های سیاسی سنتی را متحول نموده است.</p>	<p>علم و فناوری</p>
<p>سلاح‌های سایبری با قابلیت ایجاد تخریب در زیرساخت‌های حیاتی و از بین بردن تأسیسات نظامی و هسته‌ای دشمن، جایگزینی برای سلاح‌های سنتی شده‌اند. برخی سلاح سایبری را یک سلاح پر قدرت مانند سلاح اتمی در نظر نمی‌گیرند، بلکه آن را ابزاری مکمل در جنگ‌های متعارف می‌دانند. با این حال، سلاح‌های جدید سایبری ممکن است اثرهایی مخرب‌تر از بمب‌های اتمی را به‌همراه داشته باشد. به‌عنوان مثال، رژیم صهیونیستی در سال ۲۰۰۷ از ابزار سایبری در جنگ با سوریه برای نفوذ به سامانه‌های پدافند هوایی استفاده کرده است. ناوگان دهم و نیروی هوایی بیست و چهارم آمریکا، هیچ کشتی و هواپیمایی ندارند و میدان نبرد آن‌ها فضای سایبر است. برخی استفاده از سلاح‌های ویرانگر سایبری را به «پرل هاربر سایبری» تعبیر می‌کنند.</p>	<p>دفاعی - امنیتی</p>
<p>علاوه بر اقدامات قانونی و وضع مقررات و قوانین حقوقی و قضایی برای مقابله با جرائم سایبری در هر کشور، نگرانی از خسارت‌های ناشی از جنگ‌های سایبری، کشورها را بر آن داشته که در راهبردهای ملی خود و معاهده‌های بین‌المللی این موضوع را مورد نظر قرار دهند. نمونه‌ای از این راهبردها در «سازمان پیمان آتلانتیک شمالی»^۱ (ناتو) به‌عنوان بزرگ‌ترین و قدرتمندترین پیمان نظامی و دفاعی جهان وجود دارد. ناتو از سال ۲۰۰۷ واپایش تهدیدهای سایبری و دستیابی به قدرت سایبری را در دستورکار خود قرار داده است. در سال ۲۰۱۱ فضای سایبر را به‌عنوان فضای امنیتی و نظامی مورد توجه قرار داد و پذیرش حمله سایبری در سطح حمله نظامی و مجوز دفاع سایبری و اقدام متقابل نظامی به اعضای ناتو را مطرح کرد. در بیانیه «اجلاس ولز»^۲ در سال ۲۰۱۴ موضوع‌هایی چون هشدار به روسیه در زمینه به راه انداختن جنگ سایبری، استفاده گسترده داعش از امکانات فضای سایبر در تبلیغ ایده‌های خود و ایجاد جنگ روانی و ایجاد ترس و هراس مطرح شد و اقدامات لازم در زمینه محدود کردن دسترسی این گروه به اینترنت در بندهای ۷۲ و ۷۳ سند نهایی، مطرح شد. (ترابی، ۱۳۹۴: ۱۵۴)</p>	<p>حقوقی - قضایی</p>

1. North Atlantic Treaty Organization
2. Wales Summit Declaration

۲-۳. اصول و مبانی تدوین رهنامه قدرت سایبری

در تدوین رهنامه، عوامل مختلفی باید موردنظر قرار گیرد و شناخت این عوامل، در تصمیم‌گیری و سیاستگذاری کلان اثر زیادی دارد. برخی از این مؤلفه‌ها عبارتند از: آرمان‌های ملی، عزم ملی، منافع ملی، امنیت ملی، تهدیدها، سیاست‌ها، راهبردها، کیفیت و کمیت قدرت ملی و موضوعات ژئواستراتژیکی و ژئوپلیتیکی کشور. (افشردی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۰)

تدوین رهنامه، نیازمند شناخت عمیق از وضع موجود و آینده مطلوب است. در سطح ملی، رهنامه در موضوع‌های کلان از جمله بحث‌های نظامی، سیاسی، قدرت و امنیت ملی مطرح می‌شود. اصول بنیادین و قواعد پایه‌ای رهنامه، ریشه در ارزش‌ها و هنجارهای ملی دارد. به‌عنوان مثال، از دیدگاه «خلیلی»، تدوین رهنامه امنیت ملی، در قالب مثلی از هدف‌ها و آرمان‌های ملی، ارزش‌ها و هنجارهای ملی و منافع و مصالح ملی امکان‌پذیر است که هدف‌ها و آرمان‌های ملی در رأس این مثلث قرار دارند. به‌هرحال، رهنامه امنیت ملی حاصل جمع و برآیند هر سه عنصر است که درکنار یکدیگر ترسیم‌کننده وضعیت مطلوب برای هر کشور هستند. (خلیلی، ۱۳۸۶: ۴۳۸)

از دیدگاه «افشردی و همکاران»، قبل از اقدام به سیاستگذاری و اجرای آن، اصول اساسی، ارزش‌ها و مبانی اعتقادی در قالب رهنامه مشخص می‌شود. به‌عنوان مثال، رهنامه نظامی در سطح ملی، قدرت نظامی کشور را با سایر ابعاد قدرت ملی در راستای دستیابی به هدف‌های ملی، هماهنگ می‌سازد و مبنایی برای تصمیم‌گیری‌های دولتمردان در امور نظامی است. (افشردی و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۴)

همچنین «دانش‌آشتیانی» معتقد است در اسلام، منظور از رهنامه، آموزه یا آموزه‌های اعتقادی و کلامی است که هم اصیل و بنیادین است و هم جنبه راهبردی دارد و با توجه به اضافه شدن رهنامه به آموزه‌های دینی از آن معنایی چون فلسفه، مکتب فکری و

نوعی گرایش استنباط می‌شود. مانند رهنامه مهدویت که به معنای فلسفه مهدویت است. (دانش‌آشتیانی، ۱۳۸۸: ۲۰)

قدرت سایبری جلوه‌ نوینی از قدرت است. این مفهوم نوظهور، امروزه در سطح ملی و بین‌المللی و بحث‌های راهبردی و کلان کشورها مورد توجه سیاستگذاران و اندیشمندان قرار گرفته است. تدوین رهنامه قدرت سایبری، اصول راهنمایی برای راهبردها و سیاست‌های ملی در کشور فراهم می‌سازد.

همان‌طور که اشاره شد؛ رهنامه، ابزاری برای تعیین اهداف و منافع ملی بر اساس آرمان‌ها و ارزش‌هاست. بنابراین تدوین رهنامه قدرت سایبری نیز، در راستای جهت‌دهی به حفاظت از منابع و دارایی‌ها، حفظ ارزش‌ها و آرمان‌ها و کسب برتری در فضای سایبری برای دستیابی به اهداف و آرمان‌ها امری ضروری است. رهنامه قدرت سایبری، هدایت‌کننده چگونگی حاکمیت و قدرت در فضای سایبر است. بنابراین، می‌توان تعریف عملیاتی زیر را برای رهنامه قدرت سایبری ارائه کرد:

«رهنامه قدرت سایبری، راهنمایی عملی برای هماهنگی و همگرایی فعالیت‌ها و اقدام‌های راهبردی از سوی سیاستمداران و دولتمردان در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، علم و فناوری، دفاعی - امنیتی و حقوقی - قضایی قدرت سایبری فراهم می‌سازد».

۴-۲. چارچوب مفهومی تحقیق

در تحقیق‌های کیفی، از چارچوب مفهومی یا الگوی مفهومی به منظور جهت‌بخشی به تحقیق و نمایش روابط بین متغیرها و عوامل مؤثر در شکل‌گیری تحقیق استفاده می‌شود. قدرت سایبری، از موضوع‌های مهم ملی و فراسازمانی است که در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، علم و فناوری، دفاعی - امنیتی و حقوقی - قضایی قابل بررسی است. بنابراین رهنامه قدرت سایبری ج.ا.ایران نیز، بر اساس دیدگاه «درو

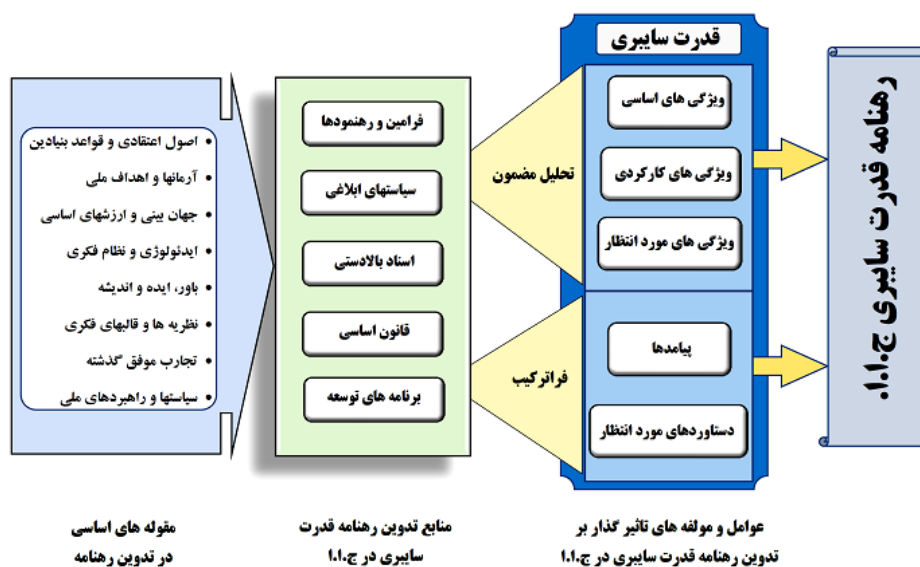
و اسنو» از نوع رهنامه بنیادی است. باین حال بحث‌هایی چون رهنامه قدرت سایبری در حوزه‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی که مرتبط با محیط فضای سایبری در جامعه است را در قالب رهنامه محیطی و رهنامه قدرت سایبری در نیروهای مسلح را می‌توان از نوع رهنامه سازمانی به حساب آورد.

از آنجا که در ج.ا.ایران، اسناد بالادستی و سیاست‌های کلی نظام، برگرفته و برآمده از مبانی اعتقادی و آموزه‌های دینی است، می‌توان نتیجه گرفت، رابطه مستقیمی میان فرامین و رهنمودهای مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)، سیاست‌های ابلاغی، اسناد بالادستی، قانون اساسی و برنامه‌های توسعه با عوامل و مؤلفه‌های اثرگذار بر تدوین رهنامه قدرت سایبری ج.ا.ایران وجود دارد. به عبارت دیگر، برای دستیابی به مفاهیم، موضوعات و قواعد پایه در زمینه تدوین رهنامه قدرت سایبری ج.ا.ایران، لازم است سیاست‌های ابلاغی و اسناد بالادستی مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گیرد تا با کشف استعاره‌های آشکار و پنهان در آن‌ها، مبانی و اصول تدوین رهنامه قدرت سایبری تعیین شود. به این منظور، مطالعه اکتشافی در فرامین و رهنمودها، سیاست‌های ابلاغی مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)، اسناد بالادستی و برنامه‌های توسعه، مبنای کار قرار گرفته است. با بررسی این منابع، ویژگی‌ها، کارکردها، انتظارات و پیامدهای قدرت سایبری مشخص می‌شود. براین اساس، پس از بررسی ماهیت، مفهوم و سطوح رهنامه، قواعد پایه، مفاهیم اصلی و چارچوب‌های نظری مرتبط با این موضوع شناسایی شد تا بتوان از روی آن، عوامل مؤثر در تدوین رهنامه را تعیین نمود. در این تحقیق، ویژگی‌های اساسی و کارکردی، انتظارات محوری، پیامدها و دستاوردهای دستیابی به قدرت سایبری به عنوان عوامل و مؤلفه‌های اثرگذار بر تدوین رهنامه قدرت سایبری ج.ا.ایران مورد نظر قرار گرفته است. این عوامل به عنوان اصول و ملزومات ضروری در تدوین رهنامه تلقی می‌شوند.

در جدول شماره (۲)، عوامل مؤثر در تدوین رهنامه، منابع تدوین رهنامه قدرت سایبری در ج.ا.ایران و عوامل و مؤلفه‌های اثرگذار بر تدوین رهنامه قدرت سایبری ج.ا.ایران بر اساس مطالب مطرح شده در بخش‌های قبلی ارائه شده است. در شکل شماره (۲) نیز، الگوی مفهومی تحقیق نشان داده شده است.

جدول شماره (۲): عوامل مهم اثرگذار در تدوین رهنامه قدرت سایبری

عوامل و مؤلفه‌های اثرگذار بر تدوین رهنامه قدرت سایبری در ج.ا.ایران	منابع تدوین رهنامه قدرت سایبری در ج.ا.ایران	مقوله‌های اساسی در تدوین رهنامه
ویژگی‌های اساسی و کارکردی قدرت سایبری انتظارات محوری از قدرت سایبری پیامدها و دستاوردهای دستیابی به قدرت سایبری	فرامین، رهنمودها و دستورات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) سیاست‌های ابلاغی مرتبط با قدرت سایبری مقوله‌های مرتبط با قدرت ملی و قدرت سایبری در اسناد بالادستی مقوله‌های مرتبط با موضوع قدرت در برنامه‌های توسعه	اصول اعتقادی و قواعد بنیادین آرمان‌ها و هدف‌های ملی جهان‌بینی و ارزش‌های اساسی عقیده و نظام فکری باور، ایده و اندیشه نظریه‌ها و قالب‌های فکری تجربه‌های موفق گذشته سیاست‌ها و راهبردهای ملی

شکل شماره (۲): الگوی مفهومی تحقیق

بر اساس این الگوی مفهومی، به منظور شناسایی عوامل و مؤلفه‌های اثرگذار بر تدوین رهنامه قدرت سایبری در ج.ا.ایران، ضروری است ابتدا، موضوعات و مقوله‌های مطرح شده در زمینه قدرت سایبری از منابع موردنظر در کشور موردبررسی و کنکاش قرار گیرد. به این منظور در این تحقیق، بیانات، فرامین و رهنمودها، سیاست‌های ابلاغی، پیوست احکام منتشرشده از سوی مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)، اسناد بالادستی و برنامه‌های توسعه از روش تحلیل مضمون و فراترکیب مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. برای این کار از نرم‌افزار «مکس کیودا» به منظور کدگذاری مفاهیم و مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر استفاده شده است. باید توجه داشت که این نرم‌افزار در تحقیقات کیفی به منظور کدگذاری و جستجوی خودکار متن استفاده می‌شود؛ اما تفسیر، دسته‌بندی و طبقه‌بندی مطالب از سوی محقق انجام می‌شود. مفاهیم به دست آمده از این تحقیق، می‌تواند شالوده و مبنای مناسبی برای تدوین رهنامه قدرت سایبری در سطح کشور قرار گیرد.

۳. یافته‌های تحقیق و تجزیه و تحلیل آن

در این تحقیق، عوامل و مؤلفه‌های اثرگذار بر تدوین رهنامه قدرت سایبری، مبتنی بر بیانات مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)، سیاست‌های ابلاغی و اسناد بالادستی، طرح‌ریزی شده است. بر این اساس، با استفاده از روش فراترکیب، مفاهیم و مقوله‌های اصلی شناسایی شده است. یافته‌های به دست آمده از مطالعات اکتشافی در مبنای نظری و ادبیات تحقیق در ادامه موردبررسی قرار گرفته است.

۳-۱. تحلیل مضمون بیانات مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)

مروری بر بیانات و رهنمودهای مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) در طول سه دهه گذشته، حاکی از این است که بحث‌های بینشی، منشی، کنشی و اجتماعی مطرح شده توسط ایشان، از یک نظام معرفتی با محوریت توحید، منظومه فکری روش‌مند با عقلانیت

اسلامی معطوف به عمل (نه فقط بحث‌های انتزاعی محض) و متناسب با نیازهای کشور، برخوردار است^۱. این گفتمان، بر مبنای اجتهاد و بینش فقهی و بیش از سه دهه تجربه عملی معظم‌له در هدایت و راهبری نظام اسلامی به دست آمده و به عنوان یکی از ارکان اصلی جهت‌ساز برای تدوین رهنامه قدرت سایبری نیز باید مورد توجه قرار گیرد. برای این کار، با استفاده از فیش برداری، از بیانات منتشر شده در پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) در طول سه دهه اخیر، فرازهای مرتبط، گردآوری شد. سپس متون گردآوری شده با استفاده از نرم‌افزار مکس کیودا، چندین بار مرور و مطالعه شد تا از روی آن، مفاهیم و استعاره‌های ظاهری و پنهان به دست آید. به هر کُد یک نشانگر اختصاص داده شد. به عنوان مثال، کُد ۶۹۰۴۲۵۰۱ نشان‌دهنده اولین کُد استخراج شده از بیانات معظم‌له در تاریخ ۲۵ تیرماه ۱۳۶۹ است. در شکل شماره (۳)، نمونه‌ای از کُدگذاری در محیط نرم‌افزار آمده است.

The screenshot shows the MAXDictio software interface. The top menu includes Project, View, Documents, Codes, Variables, Analysis, Mixed methods, Visual tools, Reports, Stats, MAXDictio, and Help. Below the menu is a toolbar with various icons. The main window displays a document browser with the following content:

نکات مجموعه بیانات

مجموعه بیانات مقام معظم رهبری مرتبط با موضوع قدرت سایبری

- ۱- هر ملتی، اگر تسلیم سلطه‌ی قدرتهای بزرگ عالم شده، از دست رفته است. هر ملتی، اگر حاضر شد از شرف ملی، اقتدار ملی و اراده‌ی ملی چشم‌پوشد، در ورطه‌ی ضعف بی پایان و وادی که آخر آن معلوم نیست، لغزید. هر دولتی که حاضر شد در مقابل خواست دستگاه یکپارچه‌ی سلطه‌ی جهانی تسلیم شود، بیش از گذشته محکوم به ضعف و ذلت و تحت سلطه قرار گرفتن و هضم شدن شخصیت شد. این، یکی از چیزهایی است که وضع فعلی جهان، آن را نشان میدهد (بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان ۲۵/۴/۱۳۶۹).
- ۲- تنها راه نجات ملتها، اتکای به خود، استقلال کامل و فراهم آوردن عناصر بقا و اقتدار در خود است؛ نه فقط اقتدار ظاهری و مادی، بلکه اقتدار معنوی و روحی و فکری و ارادی (بیانات در دانشگاه علوم و فنون دریایی سپاه نوشهر ۲۹/۲/۱۳۶۸).
- ۳- وقتی یک ملت، زیر سلطه‌ی فرهنگی و سیاسی و اقتصادی و نظامی یک قدرت بیگانه باشد، مجال رشد و حرکت در سمت مورد آرزوی خود را پیدا نمی‌کند (بیانات در دیدار پرسنل نیروی هوایی، در دانشگاه هوایی شهید ستاری ۱۴/۱۱/۱۳۶۸).
- ۴- برای یک ملت ... اگر دنبال قدرت جهانی و بین‌المللی است ... این در صورتی تأمین می‌شود که این ملت بتواند عناصر و حالاتی را در خود به وجود بیاورد. اول از همه هم ایمان است؛ ایمان به همان هدف و ایمان به همان راه (بیانات در دیدار گروه کتیری از پاسداران، جانشینان، دانشجویان و دانش‌آموزان ۱۱/۸/۱۳۶۹).
- ۵- ... اقتدار ملی، اقتدار ملت ایران است؛ اما با تلاش مسؤولان، روسا و مسئولان بخشهای مختلف کشور، با عمل خود اقتدار

شکل شماره (۳): نمونه کُدگذاری در نرم‌افزار مکس کیودا

1. <http://www.khosropanah.ir>

در مرحله بعد، براساس گداهای احصاء شده، مضامین پایه و سازمان‌دهنده استخراج شده تا درک بهتری برای شبکه‌سازی مضامین به دست آید. در جدول شماره (۳) بخشی از مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر که بر اساس گدگذاری باز اولیه در نرم‌افزار انجام شده برای مضمون فراگیر پیامدهای قدرت سایبری (به‌عنوان نمونه) نشان داده شده است.

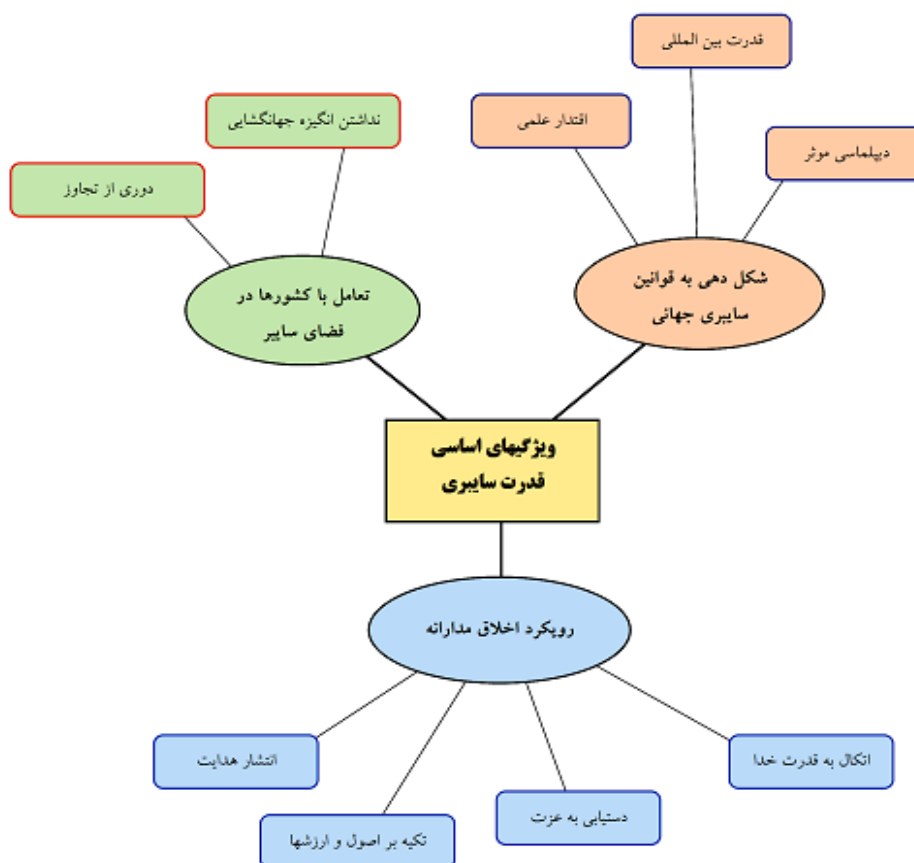
جدول شماره (۳): نمونه تحلیل مضمون بیانات مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) در مورد دستاوردهای

قدرت سایبری

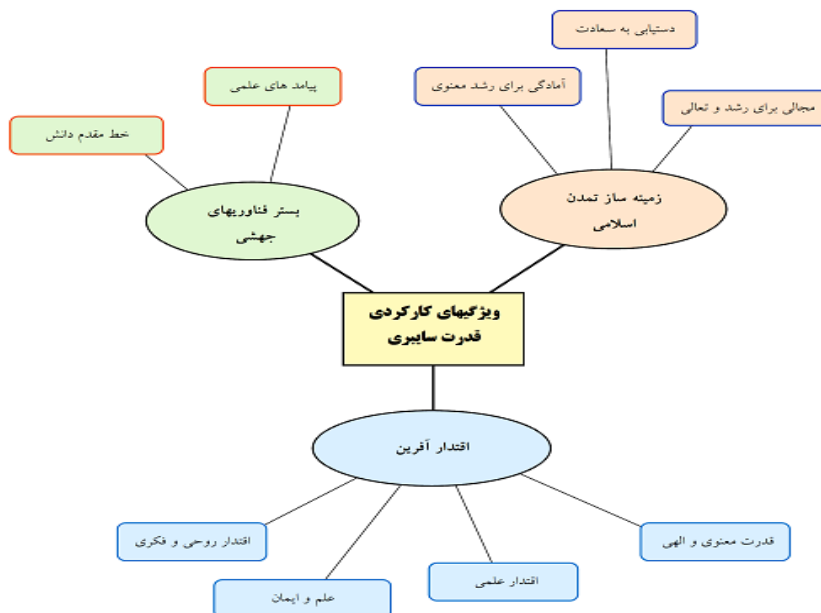
نشانه‌ها	گد‌ها	مضمون پایه	مضمون سازمان-دهنده	مضمون فراگیر
	- تسلیم نشدن دولت‌ها در مقابل خواسته بیگانگان	تسلیم نشدن	مقابله با	پیامدهای
۶۹۰۴۲۵۰۳	- تسلیم نشدن در برابر سلطه‌طلبی قدرت‌های بزرگ	مقابله با توقعات	سلطه	قدرت
۶۹۰۴۲۵۰۱	- مقابله با توقعات متکبرانه مستکبران	مستکبران	جهانی	سایبری
۸۲۰۴۲۹۰۱	- زورگویی قدرتمندان در صورت نداشتن پیشرفت علمی	مقابله با زورگویی		
۸۲۱۱۲۴۰۱	- آمادگی برای مقابله با زورگویی			
۹۵۰۳۲۵۰۲	- تجاوز و تحقیر قدرت‌های ظالم			

از مجموع بیانات منتشرشده مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)، ۵۳ گد، ۳۶ مضمون پایه و ۲۸ مضمون سازمان‌دهنده مرتبط، احصاء شد که این مضامین در قالب سه مضمون فراگیر ویژگی‌های اساسی، ویژگی‌های کارکردی و دستاوردهای دستیابی به قدرت سایبری دسته‌بندی شدند. در ادامه در یک فرایند رفت‌وبرگشت میان پژوهشگر و مصاحبه با خبرگان، این مضامین مورد تأیید قرار گرفته و در شکل‌های شماره (۴)، (۵) و (۶) شبکه مضامین ترسیم گردید.

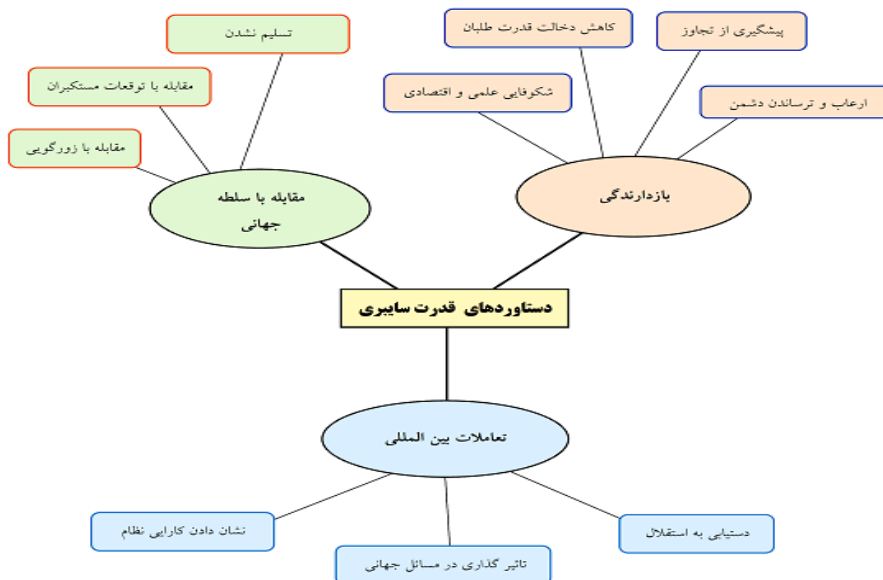
با توجه به این شکل‌ها، از دیدگاه مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)، قدرت سایبری عاملی برای شکل‌دهی به قوانین و قواعد فضای سایبر و تعامل با دیگر کشورهاست. همچنین در منظومه فکری معظم‌له بر اساس اصول و ارزش‌ها و جهان‌بینی اسلامی، قدرت سایبری باید با رویکرد اخلاق‌مدارانه در جهت دستیابی به آرمان‌های ج.ا.ایران مورد استفاده قرار گیرد. این مسئله، در تدوین رهنامه، به‌عنوان اصل اعتقادی و بنیادین باید موردنظر قرار گیرد.

شکل شماره ۴: شبکه مضامین ویژگی‌های اساسی قدرت سایبری در بیانات مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)

شکل شماره (۵): شبکه مضامین ویژگی‌های کارکردی قدرت سایبری در بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

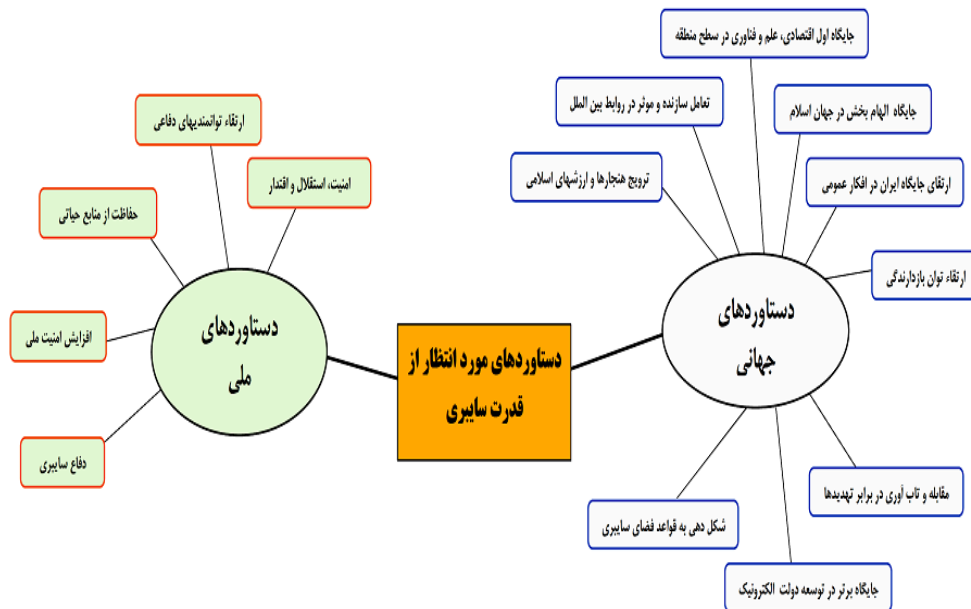
شکل شماره (۶): شبکه مضامین دستاوردهای قدرت سایبری در بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

از دیدگاه مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)، قدرت سایبری می‌تواند زمینه‌ساز تمدن اسلامی، بستر فناوری‌های جهشی و اقتدارآفرین باشد. رشد و تعالی بشر و دستیابی به سعادت، از جهان‌بینی و ارزش‌های اساسی نشأت می‌گیرد و به‌عنوان ویژگی‌های کارکردی در رهنامه قدرت سایبری باید در نظر گرفته شود. بازدارندگی، مقابله با سلطه جهانی و تعاملات بین‌المللی نیز از پیامدها و دستاوردهای دستیابی به قدرت است که در تأکیدات مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) در مورد ترساندن دشمن، کاهش دخالت قدرت‌طلبان، تسلیم‌ناپذیری و اثرگذاری در مسائل جهانی به چشم می‌خورد. این مسئله در اهداف، سیاست‌ها و راهبردهای ملی نمود یافته و در رهنامه قدرت سایبری نباید از آن غافل شد.

۲-۳. فراترکیب اسناد بالادستی

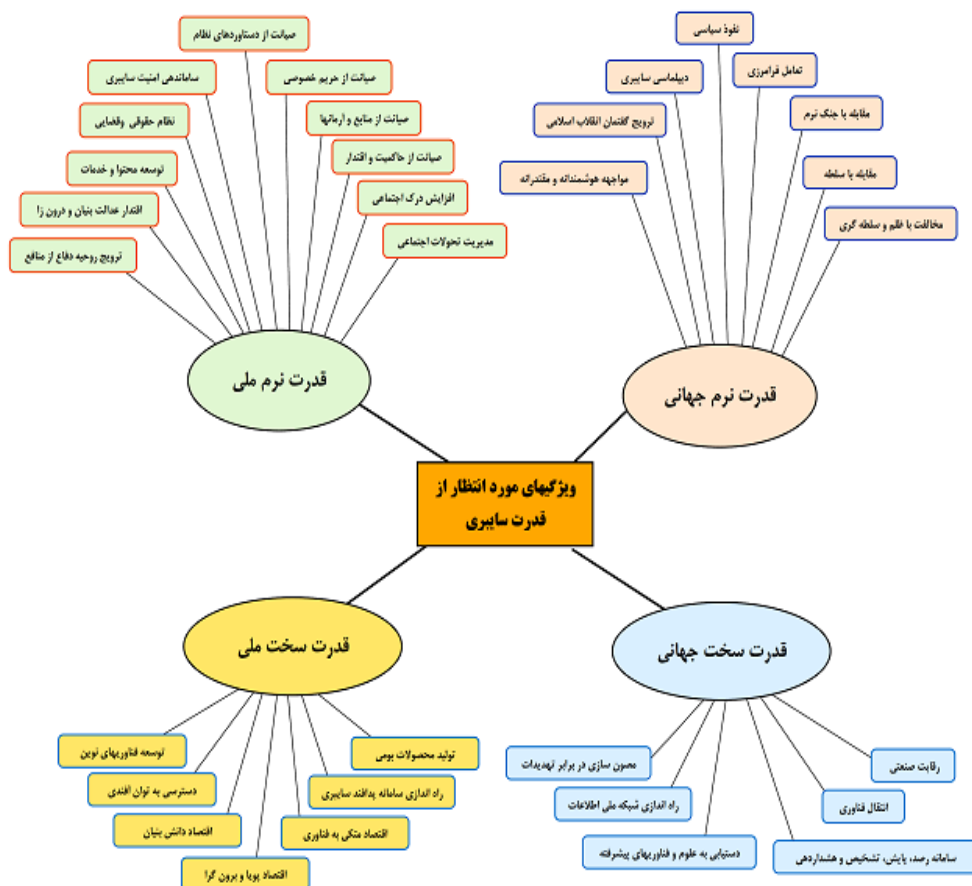
در فرایند تدوین رهنامه قدرت سایبری، یکی دیگر از گام‌های اساسی اولیه، بررسی اسناد بالادستی مرتبط با موضوع قدرت سایبری است. در اسناد بالادستی، به‌صورت مستقیم به قدرت سایبری اشاره نشده است. اما می‌توان با مطالعه عمیق روی این اسناد، تأکیده‌های مطرح‌شده مرتبط با موضوع قدرت و فضای سایبر را استخراج و از آن در تعیین عوامل و مؤلفه‌های اثرگذار بر تدوین رهنامه قدرت سایبری استفاده نمود.

در این تحقیق، اسناد بالادستی شامل سند چشم‌انداز بیست‌ساله، سه سند راهبردی پدافند غیرعامل، نظام جامع فناوری اطلاعات کشور و امنیت فضای تولید و تبادل اطلاعات (افتا)، دو سیاست ابلاغی در اقتصاد مقاومتی و علم و فناوری، حکم انتصاب اعضای شورای عالی فضای مجازی و سه برنامه توسعه اخیر کشور شامل برنامه‌های چهارم، پنجم و ششم توسعه، مورد بررسی قرار گرفت.

شکل شماره (۷): شبکه مضامین دستاوردهای موردانتظار از قدرت سایبری در اسناد بالادستی

برای این کار، با استفاده از روش فراترکیب، مفاهیم و مقوله‌های ظاهری و پنهان که به‌طور غیرمستقیم با قدرت سایبری در ارتباط است؛ احصاء شده است. در این روش، ویژگی‌ها، پیامدها و دستاوردهای قدرت سایبری به‌عنوان مضامین فراگیر در نظر گرفته شده است. پس از بررسی اسناد بالادستی، در مجموع ۳۲ گُذ و ۴ مفهوم برای مقوله ویژگی‌های قدرت سایبری و ۱۴ گُذ و ۲ مقوله برای دستاوردهای قدرت سایبری در اسناد بالادستی احصاء شد. در شکل‌های شماره (۷) و (۸) شبکه مضامین مرتبط با این مفاهیم و مقوله‌ها نشان داده شده است.

شکل شماره (۸): شبکه مضامین ویژگی‌های مورد انتظار از قدرت سایبری در اسناد بالادستی

از منظر اسناد بالادستی، بحث‌هایی چون ضرورت مخالفت با ظلم و سلطه‌گری قدرت‌های بزرگ، تعامل فرامرزی و دیپلماسی سایبری، از اصول اعتقادی و قواعد بنیادین نظام اسلامی در قدرت نرم سایبری و تولید محصولات بومی، اقتصاد دانش بنیان و توسعه فناوری‌های نوین، بخشی از آرمان‌ها و اهداف ملی در زمینه قدرت سخت سایبری است که می‌تواند مبنایی برای تدوین رهنامه قدرت سایبری قرار گیرد.

در سطح ملی نیز، قدرت نرم سایبری با برخورداری از ویژگی‌هایی چون توانایی حفظ حاکمیت، اقتدار، منافع و آرمان‌های ملی و افزایش درک اجتماعی می‌تواند برای

مدیریت تحولات اجتماعی و دستیابی به اقتدار عدالت‌بنیان و درون‌زا در تدوین رهنامه قدرت سایبری، به‌عنوان عقیده و نظام فکری، موردتوجه سیاستگذاران و تصمیم‌گیرندگان قرار گیرد.

قدرت سخت سایبری باید با توجه به محورهای کلیدی موردنظر در اسناد بالادستی در سطح جهانی، ویژگی‌هایی مانند آمادگی برای رقابت صنعتی در حوزه اقتصادی، مصون‌سازی در برابر تهدیدها و بحران‌های سایبری و دستیابی به علوم و فناوری‌های پیشرفته را داشته باشد. این ویژگی‌ها، در تراز جهانی تنها با فراهم ساختن امکان حاکمیت بر زیرساخت‌های قابل‌و‌اپایش در فضای سایبر میسر می‌شود. بر این اساس، تجربه‌های گذشته در مورد چگونگی مواجهه با چالش‌ها و تهدیدهای ناشی از توسعه فضای سایبر و تسریع در راه‌اندازی شبکه ملی اطلاعات به‌عنوان زیرساخت ارتباطی فضای سایبری کشور، در باورها، ایده‌ها و اندیشه‌های سیاستگذاران مطرح شده که باید در تدوین رهنامه قدرت سایبری نیز موردتوجه قرار گیرد.

۴. نتیجه‌گیری

۴-۱. جمع‌بندی

در این تحقیق، پس از بررسی ماهیت، مفهوم و سطوح رهنامه، قواعد پایه، مفاهیم اصلی و چارچوب‌های نظری مرتبط با این موضوع، شناسایی شد تا بتوان از روی آن، عوامل مؤثر در تدوین رهنامه را تعیین نمود. برای اطمینان از روایی تحقیق، جلسات و مصاحبه‌هایی با صاحب‌نظران و خبرگان برگزار و اصلاحات لازم انجام شد. همچنین به‌منظور ارزیابی پایایی تحقیق نیز، نتایج کُدگذاری در اختیار یکی از خبرگان قرار گرفت و با محاسبه شاخص «کاپای کوهن» مورد بررسی قرار گرفت. در این تحقیق، مقدار کاپا ۰/۶۶ به‌دست آمد که پایایی تحقیق را تأیید می‌کند.

بررسی تحقیق‌های مرتبط با موضوع رهنامه در حوزه‌های مختلف، بیانگر آن است که رهنامه با مفاهیمی چون اصول و قواعد بنیادین، باورها، نظریه‌ها، خطوط فکری و دیدگاه‌های عملی در مورد ماهیت و ویژگی‌های یک پدیده راهبردی مرتبط است. تدوین رهنامه قدرت سایبری نیز بر اصول اعتقادی، جهان‌بینی، ارزش‌های اساسی، تجربه‌های گذشته، سیاست‌ها و راهبردهای ملی بنا شده است. بنابراین اصول و الزام‌های تدوین رهنامه قدرت سایبری در ج.ا.ایران باید با آرمان‌ها، ارزش‌های اسلامی، اهداف و منافع ملی هم‌راستا باشد تا بتواند موجب همگرایی فعالیت‌ها و اقدام‌های راهبردی در فضای سایبر شود.

در این تحقیق مقوله‌ها و مؤلفه‌های اصلی مرتبط با رهنامه قدرت سایبری، شامل ویژگی‌های اساسی و کارکردی، انتظارات محوری از قدرت سایبری و پیامدها و دستاوردهای دستیابی به قدرت سایبری در نظر گرفته شد و به منظور استخراج موضوعات، مفاهیم اساسی و قواعد پایه رهنامه قدرت سایبری، بیانات، فرامین، رهنمودها و سیاست‌های ابلاغی منتشرشده توسط مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، اسناد بالادستی و برنامه‌های توسعه مورد جستجو قرار گرفته است.

در تدوین رهنامه قدرت سایبری کشور، سیاست‌های ابلاغی و اسناد بالادستی به‌عنوان منابع اصلی برای هماهنگی، همگرایی، شفاف‌سازی و پشتیبانی از راهبردها و سیاست‌گذاری‌های ملی تلقی می‌شوند. این اسناد رسمی و معتبر، الهام‌گرفته و برآمده از مبانی اعتقادی و آموزه‌های دینی رهبران سیاسی و دولتمردان است.

بررسی چارچوب‌های نظری مرتبط با رهنامه، نشان می‌دهد، از آنجا که قدرت سایبری، از موضوعات مهم ملی و فراسازمانی است؛ رهنامه قدرت سایبری را می‌توان از نوع رهنامه بنیادی در نظر گرفت. تدوین رهنامه قدرت سایبری، موجب شکل‌گیری درک مشترک میان سیاستگذاران و افراد دارای منفعت و سود در فضای سایبر شده و معیاری برای ارزیابی اقدام‌های انجام شده در این حوزه را به تصویر می‌کشد.

۲-۴. پیشنهادها

در این تحقیق، به منظور تدوین رهنامه قدرت سایبری، برخی از اصول و الزام‌های پیشنهادی و عوامل و مؤلفه‌های مهم ارائه شده است. تبیین و تدقیق این مفاهیم از جمله شفاف‌سازی دقیق اهداف تدوین رهنامه قدرت سایبری، مفهوم‌سازی معیارهای بومی سنجش و ارتقای قدرت سایبری (نفوذ، مشروعیت، کارآمدی و بازدارندگی) و تحلیل و واکاوی جریان‌های فکری مسلط و اثرگذار فضای سایبر بر رهنامه (مانند استعمار مجازی، استیلای سایبری و ...) و مطالعه تطبیقی رهنامه قدرت سایبری در سایر کشورها، در مفهوم‌سازی تدوین رهنامه قدرت سایبری دارای اهمیت است که پیشنهاد می‌شود در تحقیق‌های آتی مورد توجه پژوهشگران قرار گیرد.

منابع و یادداشت‌ها

الف. منابع فارسی

۱. امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، مجموعه بیانات قابل دسترسی در: www.khamenei.ir
۲. احمدی، بهزاد، (۱۳۹۱)، *درآمدی بر دکترین*، تهران، موسسه فرهنگی و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.
۳. افشردی، محمدحسین، عبدالله عراقی و مجید زین‌الدینی، (۱۳۹۶)، اصول رهنامه عملیاتی نزاجا و نرسا در نبرد ناهمپراز، *فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک*، سال ۱۵، شماره ۷۰، زمستان.
۴. ترابی، قاسم، (۱۳۹۴)، تکامل راهبرد ناتو در قبال جنگ سایبری؛ دلایل، ابعاد و مؤلفه‌ها، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، دوره ۱۸، شماره ۶۷، بهار.
۵. حافظ‌نیا، محمدرضا، (۱۳۹۲)، *مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی*، چاپ نوزدهم، تهران، انتشارات سمت.
۶. خلیلی، رضا، (۱۳۸۶)، دکترین، سیاست و استراتژی؛ نسبت‌سنجی نظری و مفهومی، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، دوره ۱۰، شماره ۳۷، پاییز.
۷. دانش‌آشتیانی، محمدباقر، (۱۳۸۸)، اصول و روش تدوین دکترین نظامی، *پژوهش‌نامه نظم و امنیت انتظامی*، سال ۲، شماره ۳، پیاپی ۷، پاییز.
۸. دانش‌آشتیانی، محمدباقر و علی رستمی، (۱۳۹۵)، تحلیلی بر دکترین نظامی - دفاعی مقام معظم فرماندهی کل قوا در محیط ملی و بین‌المللی، *فصلنامه علوم و فنون نظامی*، سال ۱۲، شماره ۳۶، تابستان.
۹. دلاوری، رضا، (۱۳۷۸)، *فرهنگ لغات و اصطلاحات علوم سیاسی و روابط بین‌الملل*، چاپ اول، تهران، انتشارات دلاوری.
۱۰. دنیس درو و دان اسنو، (۱۳۹۰)، دکترین نظامی، ترجمه علی‌اصغر آقابالا‌زاده و محمدرضا لونی، *فصلنامه علوم و فنون نظامی*، سال ۷، شماره ۱۹، زمستان.
۱۱. علی‌بابایی، غلامرضا، (۱۳۶۹)، *فرهنگ علوم سیاسی*، جلد اول، تهران، نشر ویس.
۱۲. عمید، حسن، (۱۳۹۰)، *فرهنگ فارسی عمید*، تهران، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، چاپ ۳۸.
۱۳. کاستلز، مانوئل، (۱۳۹۳)، *قدرت ارتباطات*، ترجمه محمد آذری نجف‌آبادی، تهران، نشر دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی رسانه‌ها.

۱۴. مرادی، حسن و سیدحسین فیروزآبادی، (۱۳۹۵)، دکترین و اهداف مدیریت جهادی از دیدگاه مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)، *دو فصلنامه مطالعات قدرت نرم*، سال ۶، شماره ۱۵، پاییز و زمستان.
۱۵. معمارزاده، غلامرضا و عبدالعلی پورشاسب، (۱۳۸۶)، الگوی مفهومی رهنامه نظامی، *فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک*، سال ۸، شماره ۳۰، تابستان.
۱۶. معین، محمد، (۱۳۹۳)، *فرهنگ فارسی معین*، تهران، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، چاپ ۲۷.
۱۷. نوروزی، محمدتقی، (۱۳۸۵)، *فرهنگ دفاعی - امنیتی*، تهران، انتشارات سنا.

ب. انگلیسی

1. Creswell J. W, (2014), *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (4th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
2. Haaster, J, (2016), *Assessing Cyber Power*, 8th International Conference on Cyber Conflict, NATO CCD COE Publications, Tallinn.
3. Nye, Joseph, (2011), *The future of power*, New York: Public Affairs.
4. Segal, Adam, (2016), *The Hacked World Order: How Nations Fight, Trade, Maneuver, and Manipulate in the Digital Age*, New York: Public Affairs.

